

Інститут понятих у кримінальному провадженні: аналіз окремих питань нормативного регламентування та правозастосовної практики

В'ячеслав Віталійович Вапнярчук*

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
Харків, Україна*

**e-mail: 9642@ukr.net*

Євген Дмитрович Юр'єв

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
Харків, Україна*

Анотація

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю дослідження окремих питань сутності інституту понятих у кримінальному провадженні. Мета статті полягає у виявленні окремих дефектів та прогалин чинного Кримінального процесуального кодексу України з регулювання участі понятих у кримінальному провадженні, зокрема, щодо: 1) ототожнення незаінтересованих осіб із понятими; 2) можливості допиту понятих як свідків процесуальних дій, що не є слідчими (розшуковими); 3) можливості допиту їх під час досудового розслідування. Методологічну основу дослідження становить низка методів наукового пізнання, зокрема: семантичного аналізу – для з'ясування змісту поняття «незаінтересовані особи»; формально-юридичний – для внесення пропозицій, спрямованих на продовження наукових пошуків щодо сутності інституту понятих у кримінальному провадженні та для вдосконалення чинного законодавства щодо покращення його правового регулювання. Результати дослідження полягають в обґрунтуванні недоцільності використання в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України як синоніма до поняття «понятій» словосполучення «незаінтересована особа», оскільки останнє є ширшою категорією. Наведено доводи на користь необхідності внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо можливості допиту як свідків понятих – учасників не тільки відповідної слідчої (розшукової), а й іншої процесуальної дії, зважаючи на те, що відповідно до цього Кодексу поняті можуть брати участь у будь-яких процесуальних діях, у яких це визнає за доцільне слідчий або прокурор. Крім того, висловлено та обґрунтовано думку щодо унормування можливості такого допиту не тільки під час судового розгляду, як це передбачено нормами Кримінального процесуального кодексу України, а й під час досудового розслідування. На підставі проведеного дослідження висловлено авторську думку щодо низки тео-

ретично та практично значущих питань і запропоновано внесення змін до чинного кримінального процесуального законодавства з метою вдосконалення правозастосовної практики залучення та доказового значення участі понятих у кримінальному провадженні.

Ключові слова: кримінальне провадження; поняті; незаінтересовані особи; слідчі (розшукові) дії; процесуальні дії; допит.

The Institute of Witnesses in Criminal Proceedings: Analysis of Certain Issues of Normative Regulation and Law Enforcement Practice

Viacheslav V. Vapniarchuk*

Yaroslav Mudryi National Law University,

Kharkiv, Ukraine

*e-mail: 3383@i.ua

Yevgen D. Yuryev

Yaroslav Mudryi National Law University,

Kharkiv, Ukraine

Abstract

The relevance of the research topic is due to the need to study certain issues of the essence of the institute of witnesses in criminal proceedings. The purpose of the article is to identify certain defects and gaps in the current Criminal Procedure Code of Ukraine (CPC) regarding the regulation of the participation of witnesses in criminal proceedings, in particular, regarding: 1) the identification of uninterested persons with witnesses; 2) the possibility of questioning witnesses as witnesses of procedural actions that are not investigative (search); 3) the possibility of questioning them during the pre-trial investigation. The methodological basis of the research is a number of methods of scientific knowledge, in particular: – semantic analysis – to clarify the content of the concept of "uninterested persons"; – formal and legal – to make proposals aimed at continuing scientific research on the essence of the institute of witnesses in criminal proceedings and to improve the current legislation to improve its legal regulation. The results of the study are to justify the inexpediency of using the phrase "uninterested person" as a synonym for the concept of "understood" in the current Code of Criminal Procedure, since the latter is a broader category. Arguments are given in favor of the need to amend the Code of Criminal Procedure regarding the possibility of questioning as witnesses witnesses – participants not only in the relevant investigative (detective) but also in other procedural actions, given that according to the current Code of Criminal Procedure, witnesses may participate in any procedural actions in which the investigator or prosecutor deems it appropriate. In addition, an opinion is expressed and substantiated regarding the normalization of the possibility of such questioning not only during the trial, as currently provided for

in the specified article of the Code of Criminal Procedure, but also during the pre-trial investigation. Based on the research conducted, the author's opinion was expressed on a number of theoretically and practically significant issues and amendments to the current criminal procedural legislation were proposed in order to improve the law enforcement practice of involving and the evidentiary value of the participation of witnesses in criminal proceedings.

Keywords: criminal proceedings; witnesses; disinterested persons; investigative (search) actions; procedural actions; questioning.

Вступ

Останніми роками відбуваються кардинальні зміни в політичному, соціально-економічному та правовому житті нашої держави та суспільства, які, у свою чергу, впливають на різні сфери людської діяльності. Не залишається осторонь і кримінальна процесуальна діяльність, яка є досить важливим складником кримінальної політики держави, спрямованої на боротьбу із таким негативним у суспільстві явищем, як злочинність, та на захист прав і законних інтересів осіб, які від неї постраждали. Тому осмислення будь-яких процесів, що впливають чи можуть впливати на таку діяльність, є необхідним і досить важливим як для захисту інтересів суспільства загалом, так і окремих громадян зокрема. Особливості порядку здійснення численних процесуальних (у тому числі й слідчих (розшукових)) дій загалом та участі в них осіб, які залучаються для посвідчення перебігу їх проведення зокрема, є одним із таких процесів.

Поява понять у кримінальному провадженні була пов'язана з необхідністю залучення «достойних людей» до проведення процесуальних дій, яка передбачалася в Руській Правді, Судебнику Казимира (1468), Литовських Статутах (1529, 1566, 1588), Магдебурзькому праві, Зводі законів Російської імперії (1835). На законодавчому рівні такі суб'єкти вперше згадуються в Соборному Уложенні (1649), де визначалась роль понять як незаінтересованих спостерігачів за певними процесуальними діями, випадки їх участі, встановлювалися вимоги до таких осіб, передбачалися способи фіксації їх діяльності та ін. За радянських часів інститут понять був збережений у всіх кодифікованих нормативних актах, які регламентували кримінальну процесуальну діяльність (КПК УРСР 1922, 1927 та 1960). Проте в радянський період підхід до ролі понять у кримінальному процесі мав переважно формальний характер, що призводило до численних порушень закону та прав учасників кримінального провадження. Наступним етапом розвитку правового регулювання понять стало прийняття КПК України 2012 р., який містить суттєві зміни, що зумовлені соціально-економічними перетво-

реннями в суспільстві, здобутками науково-технічного прогресу, досвідом зарубіжних країн тощо.

Розглядаючи теоретичні проблеми інституту понятих, слід зауважити, що з приводу його існування в юридичній літературі висловлюються два підходи: перший полягає в тому, що поняті вичерпали своє значення та мають бути виключені із суб'єктів кримінального процесу; другий – поняті є важливим засобом забезпечення достовірності зібраних доказів, а тому не можуть бути видалені з кримінального судочинства, проте потребують реформування.

У межах цієї публікації ми не ставимо собі за мету дати відповідь на питання щодо доцільності існування інституту понятих у вітчизняному кримінальному провадженні, його вирішення вимагає більшої уваги при аналізі аргументів як за, так і проти цього, що, з нашого погляду, неможливо належним чином здійснити з достатньою повнотою та обґрунтованістю в рамках публікації у формі наукової статті. Ми хочемо лише проаналізувати певні недоліки наявного у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві правового регламентування інституту понятих та правозастосовної практики, які виникають у зв'язку з цим, та висловити пропозиції щодо їх усунення внесенням відповідних змін до Кримінального процесуального кодексу України з метою поліпшення ефективності здійснення кримінального провадження.

Огляд літератури

Попри те, що поняті протягом декількох століть є учасниками кримінального процесу, на теоретичному рівні їх роль залишається не достатньо дослідженою. Інститут понятих у кримінальному провадженні був предметом комплексного монографічного дослідження О. В. Булейко [1]. Після прийняття КПК України питань участі понятих у кримінальному провадженні у своїх дисертаційних роботах торкалися, зокрема А. А. Котова [2] та А. А. Страшок [3]. У роботах названих авторів були розкриті основні особливості функціонування інституту понятих у кримінальному провадженні та запропоновані шляхи подолання низки проблем, які виникають у правозастосовній практиці. Однак деякі питання залишились все-таки поза увагою в науковій літературі.

Матеріали та методи

Виходячи з окресленого предмета дослідження, нами було обрано комплексний підхід до застосування методів наукового пошуку. Методологічну основу дослідження становить діалектичний метод, застосування якого дало змогу розкрити сутність інституту понятих у кримінальному провадженні, а також простежити генезу цього явища. Формально-юридичний метод використовувався для встановлення змісту правових норм та аналізу практики їх застосування судами. Застосування формально-логічного методу стало

підґрунтям для виявлення недоліків у національному праворегулюванні інституту понять, та пошуку шляхів їх подолання.

Результати та обговорення

Щодо можливого ототожнення незаінтересованих осіб із понятими

Термін «понятий» у абз. 1 ч. 7 ст. 223 КПК України вживається разом із терміном «незаінтересована особа» – *слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих)*. Відповідно до правил української мови дужки вживаються як для уточнення попереднього терміна, так і для наведення другої назви [4].

Для з'ясування мети використання законодавцем дужок у випадку, який ми аналізуємо, вважаємо за доцільне звернутись до історії розроблення КПК України 2012 р. Наведена вище законодавча конструкція існує в КПК з моменту його прийняття. Зважаючи на це, можемо припустити, що вона була зумовлена тим, що при підготовці КПК України, який мав би замінити КПК 1960 р., було зроблено спробу відмовитись від використання самого терміна «понятий» і його замінити. Так, у проєкті Кримінального процесуального кодексу України 2009 р. розробники не використовували термін «понятий», а вживали саме «незаінтересовані особи» [5, с. 88]. Однак в інших, більш ранніх проєктах Кримінального процесуального кодексу України 2001 р. [6, с. 29] та 2004 р. [7, с. 32], використовувався саме термін «понятий». Як бачимо, при прийнятті КПК України 2012 р. законодавець вирішив вживати обидва зазначені терміни. Спираючись на викладене, вважаємо, що законодавець використав дужки для позначення другої назви, тобто вдався до синонімії.

Однією з основних властивостей синонімії є взаємозамінність слів та словосполучень. Проте, як зазначається в літературі, використання синонімії у законодавстві повинно зводитися до мінімуму [8, с. 109–110]. Так, О. В. Капліна звертає увагу на те, що законодавець використовує синонімію для уникнення одноманітних повторень, проте правозастосовник може через це плутатись та розглядати синонімічні терміни як окремі, що мають самостійне значення [9, с. 168–169].

Незаінтересованість (незацікавленість¹) понятого як учасника провадження є однією з головних його ознак, про що відзначається в доктринальних та

¹ У науковій літературі терміни «незаінтересованість» або, навпаки, «заінтересованість» (див: [10, с. 629] та «незацікавленість» або «зацікавленість» (див: [11, с. 563; 12, с. 57–58]) вжито як рівнозначні. З нашого погляду, цей підхід є сумнівним з таких міркувань: по-перше, терміни «інтерес» та «цікавість», які є коренями розглядуваних понять, попри досить часте їх використання як синоніми в побутовому розумінні, мають все-таки різне змістове навантаження

судових визначеннях терміна «понятій». Проте ототожнення понятого з незаінтересованими особами є неправильним, оскільки категорія «незаінтересовані особи» в контексті кримінального провадження (тобто особи, що не мають інтересу у результатах окремого кримінального провадження) є більш широкою ніж категорія «понятій». Окрім понятого, незаінтересованими особами в кримінальному провадженні є: перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник, у деяких випадках і свідок, а також інші особи, що беруть участь у кримінальному провадженні й статус яких не врегульований КПК України (наприклад: інші особи, яких пред'являють разом із особою, що пред'являється для впізнання). У кримінальному процесуальному розумінні кожен понятій має бути незаінтересованою особою, проте не кожна незаінтересована особа має статус саме понятого.

На нашу думку, вказана законодавча конструкція є дефектом, оскільки законодавець безпідставно використав синонімію. З метою недопущення підміни такого вузького поняття, як «понятій», більш ширшим поняттям «незаінтересовані особи», вважаємо за доцільне видалити із абз. 1 ч. 7 ст. 223 КПК України словосполучення «незаінтересованих осіб». Такі зміни жодним чином не зроблять понятих заінтересованими особами, оскільки в абз. 3 ч. 7 ст. 223 КПК України прямо закріплено, що понятими *не можуть бути особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження*. Також така зміна не зможе негативно вплинути й на нормативні конструкції КПК України, оскільки поняття «незаінтересовані особи» як синонім «понятих» вживається лише один раз.

Щодо бажання законодавця замінити термін «понятій» або використати синонімічний термін, то можемо запропонувати звернутись до практики ЄСПЛ, де використовується термін *свідки підпису* (див., приміром рішення у справі «Муртазалієва проти Росії» [13]), або до праць видатного вітчизняного правознавця О. Ф. Кістяківського, який використовував термін *процесуальні свідки* [14, с. 88].

в юриспруденції: інтерес – це усвідомлена потреба суб'єкта правовідносин, який прагне і знає спосіб її задоволення; цікавість же – це емоційний вияв пізнавальних потреб людини. У кримінальному провадженні такий вияв можуть мати лише суб'єкти доказування за умови усвідомленості певної розумної та законної потреби та розуміння способу її задоволення. Отже, за наявності вказаних ознак така зацікавленість певної людини перетворюється в інтерес суб'єкта кримінального провадження й тому доцільно оперувати саме ним. Інакше кажучи, цікавість щодо певного кримінального провадження може бути в будь-кого, проте інтерес – тільки у суб'єктів кримінального провадження; по-друге, думається, саме таке розуміння є і у законодавця, адже в чинному КПК України він оперує термінами «інтерес» та «заінтересованість», а не «цікавість» чи «зацікавленість».

Щодо допиту понять як свідків процесуальних дій, що не є слідчими (розшуковими) діями

В абз. 1 ч. 7 ст. 223 КПК України наведено перелік слідчих (розшукових) дій, у яких участь понять є обов'язковою або альтернативною. Проте у цій же нормі законодавець передбачив, що поняті можуть брати участь у будь-яких процесуальних діях, у яких це визнає за доцільне слідчий або прокурор.

У чинному КПК України відсутнє визначення поняття «процесуальна дія», але в ньому описано їхні ознаки. Так, процесуальні дії мають бути зафіксовані у встановлений Законом спосіб (ч. 5 ст. 27, статті 103, 104 КПК України), проведені належним суб'єктом тощо. У тексті КПК України поняття «процесуальні дії» та «слідчі (розшукові) дії» співвідносяться, як родове та видове поняття. Наведемо декілька прикладів: 1) «до зупинення досудового розслідування слідчий, дізнавач зобов'язаний виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії» (ч. 2 ст. 280 КПК України); 2) «...всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведені під час кримінального провадження» (п. 2 ч. 2 ст. 295¹ КПК України). На підставі викладеного можемо зробити висновок, що будь-яка слідча (розшукова) дія є процесуальною дією, проте не кожна процесуальна дія є слідчою (розшуковою).

Відповідно до абз. 4 ч. 7 ст. 223 КПК України поняті можуть бути допитані під час судового розгляду кримінального провадження як свідки тієї слідчої (розшукової) дії, учасниками якої вони були. Саме тут слід наголосити, що поняті можуть брати участь не тільки у слідчих (розшукових), а й у інших процесуальних діях, насамперед тих, які не є слідчими (розшуковими), наприклад: врученні повістки про виклик, врученні письмового повідомлення про підозру тощо. Однак, у чинній редакції КПК України закріплено, що поняті *можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії*. Можливість допиту понятого як свідка проведення будь-яких процесуальних дій у КПК України не передбачена.

На наш погляд, ця прогалина в законодавстві виникла через те, що за часів дії КПК УРСР 1960 р. поняті брали участь лише у слідчих діях, а їх участь у процесуальних діях, що не є слідчими, стала новелою КПК України 2012 р. Під час дії КПК 1960 р. поняті могли викликатися до органів попереднього (нині досудового) розслідування, дізнання, прокуратури та суду (ст. 92). Мета такого виклику в законі не встановлювалась, проте фактично його метою було проведення їх допиту. Вважаємо, що, закріпивши у КПК України 2012 р. положення по те, що метою викликів понять до суду є їх допит, законодавець намагався заповнити прогалину в КПК щодо можливості

допиту понятих, яка існувала під час дії КПК 1960 р., але, заповнивши цю прогалину, він не врахував істотних змін щодо ролі понятого у кримінальному процесі, вихід його участі за межі окремих слідчих (розшукових) дій. Ліквідувавши одну прогалину, законодавець створив одразу дві нові. Щодо першої – відсутності дозволу на допит понятих як свідків процесуальної дії, що не є слідчою (розшуковою) дією, ми зазначали вище. Для її усунення, вважаємо за можливе запропонувати внесення змін до абз. 4 ч. 7 ст. 223 КПК України, в якому замінити словосполучення «слідчої (розшукової) дії» на «процесуальної дії».

Що стосується питання про доцільність допиту понятих як свідків, то така необхідність може виникнути при дослідженні питання щодо допустимості результатів певної процесуальної дії, участь в якій брав понятий. Закон у ст. 65 КПК України не наділяє свідочьким імунітетом понятого (ні абсолютним чи обов'язковим, ні факультативним чи необов'язковим) (докладніше про сутність свідочького імунітету та привілеї як його основу див, зокрема: [15]), що, з нашого погляду, є цілком правильним рішенням законодавця. Вирішення питання щодо проведення такої доказової слідчої (розшукової) дії, як допит понятого як свідка, має здійснюватись судом (а як буде показано далі, то й прокурором), виходячи зі стандарту ймовірного припущення (докладніше про сутність стандартів доказування у вітчизняному кримінальному процесі та їх систему див, зокрема: [16; 17]), тобто за наявності ймовірності про те, що він зможе підтвердити чи спростувати обставини, які мали місце під час проведення процесуальної дії й зафіксовані чи незафіксовані в протоколі процесуальної дії, в якій він брав участь.

Щодо можливості допиту понятих під час досудового розслідування

Друга прогалина, на нашу думку, полягає в тому, що законодавець вказав на те, що поняті можуть бути допитані як свідки проведення слідчих (розшукових) дій лише під час судового розгляду та оминув увагою можливість їх допиту органами досудового розслідування або прокурором під час досудового розслідування. Думається, можливість допиту понятих під час досудового розслідування є важливою складовою перевірки законності проведення слідчих (розшукових) дій та процесуальних дій на цій стадії кримінального провадження. На перший погляд може здатися, що допит понятих під час досудового розслідування призведе до штучного збільшення доказів, зібраних під час досудового розслідування, оскільки їх допит буде проводити та сама сторона, яка їх і залучала. Варто визнати, що подібна практика, дійсно, мала місце у середині ХХ ст. На це, зокрема, вказував М. С. Строгович, який наводив приклад, що часто траплявся в слід-

чій практиці, коли підозрюваний під час допиту, який проводив слідчий, визнавав свою вину у вчиненні злочину, але слідчий, побоюючись того, що підозрюваний відмовиться від своїх показань, проводив повторний допит обвинуваченого у присутності понятих. У разі, якщо підозрюваний відмовлявся від даних раніше показань, проводився допит понятих, які мали б підтвердити показання, що раніше були дані підозрюваним. Результати такої діяльності М. С. Строгович визначав як *псевдодокази* [18, с. 146]. Ми поділяємо таку позицію науковця.

Щодо мети допиту понятих як свідків, у науковій літературі висловлювались такі позиції. Р. Д. Рахунов обстоював думку, що поняті можуть бути допитані як судом, так і слідчим з метою встановлення обставин, які понятій міг бачити під час проведення тієї слідчої дії, до якої він залучався [19, с. 45–46]. Л. М. Карнеева, О. Р. Ратінов та С. С. Степичев уточнювали наведену вище позицію та зазначали, що метою допиту понятих є перевірка повноти, точності та заповнення прогалин протоколу проведення відповідної слідчої дії [20, с. 75–76]. В. І. Смыслов зауважував, що поняті допитуються, як особи, що брали участь у слідчих чи судових діях для з'ясування обставин проведення цих дій [21, с. 32–33]. Н. Я. Калашнікова вважала, що поняті можуть бути допитані як свідки під час досудового розслідування або судового розгляду в разі виникнення сумнівів щодо повноти та точності відображення у протоколі ходу та результатів слідчих дій [22, с. 27]. Отже, саме поняті є тими особами, які можуть підтвердити чи спростувати відомості, що закріплені в протоколі відповідної процесуальної дії.

Говорячи про значення допиту понятих під час досудового розслідування, передусім потрібно розмежовувати суб'єктів, які можуть залучати понятих до участі в процесуальних діях, і суб'єктів, які їх зможуть допитати. У цьому контексті важливо зауважити, що слідчі (розшукові) дії та процесуальні дії хоча й проводяться стороною обвинувачення, проте суб'єкти проведення цих дій різні. Так, за загальним правилом, більшість слідчих (розшукових) дій проводяться слідчим або дізнавачем, прокурор може проводити слідчі (розшукові) дії лише «в необхідних випадках» (п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України), окремі слідчі (розшукові) дії за письмовим дорученням дізнавача, слідчого, прокурора можуть проводити оперативні підрозділи. Проводити слідчі (розшукові) дії в одному кримінальному провадженні можуть різні прокурори, слідчі та дізнавачі. Так, прокурор у кримінальному провадженні може бути замінений, у тому числі, за наявності «поважної причини». Окрім випадків, передбачених КПК України в п. 2 ч. 2 ст. 39, заміна слідчого або дізнавача можлива у разі зміни територіальної підслідності кримінального провадження, а також у разі перекваліфікації кримінального правопорушення

з кримінального проступку на злочин (або навпаки). Варто звернути увагу і на те, що в окремих кримінальних провадженнях досудове розслідування може тривати досить довго і за цей час через суб'єктивні чи об'єктивні підстави (звільнення, переведення у інший підрозділ тощо) в провадженні може змінитися декілька дізнавачів, слідчих та прокурорів. Отже, попри те, що проведення слідчих (розшукових) дій є виключним правом сторони обвинувачення, проводити їх можуть різні суб'єкти – оперативні підрозділи, дізнавачі, слідчі та прокурори.

Зважаючи не викладене, прокурор, який погоджує або складає повідомлення про підозру, затверджує або складає обвинувальний акт, може бути ознайомлений лише з формальними обставинами провадження, тобто з тими відомостями, які були зафіксовані у протоколах, які водночас можуть не відповідати фактичним обставинам проведення відповідних процесуальних дій. У такому випадку було б доцільно надати повноваження прокурору проводити допит понять як свідків відповідних процесуальних дій на етапі досудового розслідування для перевірки фактичних обставин проведення процесуальної дії, оскільки результати такого допиту можуть вплинути на повторне проведення процесуальних дій, на обсяг доказів, які сторона обвинувачення буде долучати під час судового розгляду і на прийняття прокурором процесуальних рішень, у тому числі й про закриття кримінального провадження.

У судовій практиці існує чимало прикладів, коли показання понять, які суперечили обставинам, викладеним у обвинувальному акті, призводили до ухвалення судом виправдувального вироку. Так, Оболонський районний суд м. Києва 29 листопада 2018 р. ухвалив виправдувальний вирок у справі № 756/2548/16-к, у тому числі й на тій підставі, що поняті по-різному описували процес вилучення майна (наркотичних речовин) від час огляду місця події. Один із понять у своїх показаннях вказав, що вилучення відбулося без його участі, тобто з процедурними порушеннями, внаслідок чого суд визнав доказ недопустимим [23]. Іншим прикладом є виправдувальний вирок, ухвалений 18 листопада 2019 р. Любашівським районним судом Одеської області у справі № 518/1406/17. При ухваленні вироку суд посилався, зокрема, на те, що один із понять був працівником районного відділу поліції, тобто заінтересованою особою [24]. Відомі й інші випадки ухвалення судом виправдувальних вироків на основі показань понять. Найбільш яскравим прикладом, на нашу думку, є виправдувальний вирок від 30 липня 2015 р. у справі № 607/7267/15-к, ухвалений Тернопільським міськрайонним судом Тернопільської області, в якому суд послався на показання понятого: *заявлений стороною обвинувачення свідок ОСОБА_10, який*

був доставлений в судове засідання з СІЗО м. Чорткова, оскільки в інших кримінальних провадженнях є обвинуваченим, суду повідомив, що в той день, він не пригадує числа, прийшов у відділок міліції на відмітку до слідчого, оскільки у зв'язку із висуненням йому обвинувачення, до нього було застосовано заповіжний захід. До нього підійшов працівник міліції і сказав: «Будеш понятим, я тобі дам 50 грн» [25].

Наведені вище приклади ухвалення судами виправдувальних вироків із посиленнями на показання свідків, які під час досудового розслідування залучалися як поняті, є непоодинокими. На наше переконання, якщо прокурор отримає можливість допитувати понятих для встановлення обставин проведення процесуальних дій до закінчення досудового розслідування, це зможе запобігти передчасному або помилковому прийняттю процесуальних рішень, насамперед складанню або затвердженню обвинувального акта. У свою чергу, неприйняття цих рішень не призведе до не виправданого обмеження прав та законних інтересів особи, стосовно винуватості якої зібрано докази для повідомлення про підозру або складання обвинувального акта. У цьому контексті варто звернути увагу на те, що слідчими судьями місцевих судів задовольняються скарги захисників на постанови органів досудового розслідування про відмову у задоволенні клопотань сторони захисту про проведення слідчих (розшукових) дій, а саме допиту під час досудового розслідування осіб, які залучалися як поняті [26; 27]. Водночас, у разі відмови в задоволенні аналогічних скарг, слідчі судді вказують, зокрема, на те, що поняті вже були допитані раніше [28].

Тобто на сьогодні можна стверджувати, що допит понятих під час досудового розслідування як свідків фактично установлений слідчою та судовою практикою. Однак ця можливість не врегульована КПК України. На підставі наведеного та з огляду на важливість допиту понятих під час досудового розслідування вважаємо за доцільне внести зміни до абз. 4 ч. 7 ст. 223 КПК України щодо можливості допиту понятих прокурором під час досудового розслідування.

Висновки

На підставі аналізу чинного кримінального процесуального законодавства, вітчизняної правозастосовної практики, а також доктринальних підходів можна зробити висновок про необхідність усунення окремих дефектів та прогалин чинного КПК України, щодо регулювання участі понятих у кримінальному провадженні, зокрема, щодо недоцільності використання в чинному КПК України синонімії понять «понятий» та «незаінтересована особа»,

оскільки останнє за своїм змістом є ширшим; щодо необхідності внесення змін до абз. 4 ч. 7 ст. 223 КПК України, якими регламентувати можливість проведення допиту понятих як свідків не тільки певної слідчої (розшукової), а й іншої процесуальної дії, як під час судового розгляду, так і під час досудового розслідування.

Список використаних джерел

- [1] Булейко О. Л. Участь понятих у кримінальному процесі : монографія. Київ : КНТ, 2010. 168 с.
- [2] Котова А. А. Інститут понятих у кримінальному провадженні України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 19 с.
- [3] Страшок А. А. Процесуальне становище суб'єктів кримінального процесу, які здійснюють функцію сприяння кримінальному провадженню : дис. ... д-ра філософії. Харків, 2022. 275 с.
- [4] Правила вживання дужок (), [], < >. *Освітня платформа «Дискурс»*. URL: <https://dyskurs.net/pravyala-vzhyvannia-duzhok/> (дата звернення: 25.01.2025).
- [5] Проект Кримінального процесуального кодексу України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. Спецвипуск.
- [6] Стаття 65. Проект Кримінально-процесуального кодексу України : станом на 01.03.2001 р. : підготовл. Робочою групою Кабінету Міністрів України. Київ, 2001.
- [7] Стаття 79. Проект Кримінально-процесуального кодексу України : редакція, запропонована народними депутатами України – членами Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності для другого читання. Харків, 2004.
- [8] Лейба О. А. Дефекти кримінального процесуального законодавства та засоби їх подолання : монографія / наук. ред. О. В. Капліна. Харків : Юрайт, 2018. 216 с.
- [9] Капліна О. В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права : монографія. Харків : Право, 2008. 296 с.
- [10] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / редкол. вид.: Тацій В. Я. та ін. ; Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2020. Т. 19 : Кримінальний процес, судострій, прокуратура та адвокатура / редкол: В. Т. Нор (голова) та ін. С. 629.
- [11] Аленін Ю. П. *Загальні вимоги та підстави проведення слідчих (розшукових) дій. Кримінальний процес України* : підручник / за ред. С. В. Ківалова, М. С. Цуцкі-рідзе. Одеса : Юридика, 2023. 1104 с.
- [12] Котова А. А., Азаров Ю. І., Шкелебей В. А. Інститут понятих у кримінальному провадженні України : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2014. 196 с.
- [13] Постанова ЄС у справі «Муртазалієва проти Росії» від 18.12.2018 р. URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-murtazaliyeva-proti-rosi%D1%97-pres-reliz/> (дата звернення: 25.01.2025).
- [14] Кистяковский А. Ф., Баулин О. В., Карпов Н. С., Радецкая В. Я. *Общая часть уголовного судопроизводства*. Киев : Изд-во Семенко Сергея, 2005. 118 с.
- [15] Vapniarchuk V., Hryniuk V., Drozdov O., Bepalko I., Strashok A. Witness Privileges as the Foundation of their Immunity in Criminal Proceedings. *Pakistan Journal of Criminology*. 2023. Vol. 15, No. 03. P. 355–372. URL: <https://www.researchgate.net/>

- publication/376143174_Vapniarchuk_V_Hryniuk_V_Drozдов_O_Bespalko_I_Strashok_A_Witness_Privileges_as_the_Foundation_of_their_Immunity_in_Criminal_Proceedings_Pakistan_Journal_of_Criminology_2023_Vol_15_No_03_P_355-372_Refer (last accessed: 25.01.2025).
- [16] Vapniarchuk V. V., Trofymenko V. M., Shylo O. G, Maryniv V. I. Standards of Criminal Procedure Evidence. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2018. Vol. IX. issue 7(37). Craiova, Romania. P. 2462-2470. [https://doi.org/10.14505//jarle.v9.7\(37\).34](https://doi.org/10.14505//jarle.v9.7(37).34).
- [17] Drozdov O., Hryniuk V., Kovalchuk S., Korytko L., & Kret G. The standard of proof "beyond a reasonable doubt" in criminal proceedings of Ukraine in the context of the ECHR case-law. *Amazonia Investiga*. 2021. Vol. 10. No. 46. P. 281–289. <https://doi.org/10.34069/AI/2021.46.10.28>.
- [18] Строгович М. С. Раздел третий. Этические вопросы учения о доказательствах. *Проблемы судебной этики*. Москва : Наука, 1980. 272 с.
- [19] Рахунов Р. Д. Свидетельские показания в советском уголовном процессе. Москва : Госюриздат, 1955. 164 с.
- [20] Карнеева Л. М., Ратинов А. Р., Степичев С. С. Глава III. Показания свидетелей и потерпевших. *Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть особенная*. Москва : Юрид. л-ра, 1967. С. 71–187.
- [21] Смыслов В. И. Свидетель в советском уголовном процессе : учеб. пособие. Москва : Высш. шк., 1973. 160 с.
- [22] Калашникова Н. Я. Гарантии прав свидетеля, эксперта, переводчика и понятого в советском уголовном процессе. Москва, 1966. 40 с.
- [23] Вирок Оболонського районного суду м. Києва від 29.11.2017 р. у справі № 756/2548/16-к. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/70570373> (дата звернення: 25.01.2025).
- [24] Вирок Любашівського районного суду Одеської області від 18.11.2019 р. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/85684472> (дата звернення: 25.01.2025).
- [25] Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 30.07.2015 р. у справі № 607/7267/15-к. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/47638659> (дата звернення: 25.01.2025).
- [26] Ухвала Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 24.09.2019 р. у справі № 607/22096/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/84726567> (дата звернення: 25.01.2025).
- [27] Ухвала Києво-Святошинського районного суду Київської області від 17.05.2024 р. у справі № 369/1892/24. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/119251412> (дата звернення: 25.01.2025).
- [28] Ухвала Соснівського районного суду м. Черкаси від 01.04.2024 р. у справі № 712/3918/24. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/118166455> (дата звернення: 25.01.2025).

References

- [1] Buleyko, O.L. (2010). *Participation of witnesses in criminal proceedings*. Kyiv: KNT.
- [2] Kotova, A.A. (2013). *Institute of witnesses in criminal proceedings of Ukraine*. Ph.D. Thesis. Kyiv.
- [3] Strashok, A.A. (2022). Procedural position of subjects of criminal proceedings who perform the function of assisting criminal proceedings. Doctoral Thesis. Kharkiv.

- [4] Rules for using brackets (), [], < >. Educational platform "Diskurs". URL: <https://dyskurs.net/pravyla-vzhyvannia-duzhok/>.
- [5] Draft Criminal Procedure Code of Ukraine. (2009). *Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine. Special issue*.
- [6] Draft Criminal Procedure Code of Ukraine, Article 65. (March 1, 2001). Kyiv, 2001.
- [7] Draft Criminal Procedure Code of Ukraine, Article 79. Kharkiv, 2004.
- [8] Leiba, O.A. (2018). *Defects of criminal procedural legislation and means of overcoming them*. Kharkiv: Yurayt.
- [9] Kaplina, O.V. (2008). *Law enforcement interpretation of criminal procedural law norms*. Kharkiv: Pravo.
- [10] Nor, V.T. (Ed.). (2020). *The great Ukrainian legal encyclopedia*. (Vols. 1-20). Vol. 19: Criminal process, judicial system, prosecutor's office and advocacy. Kharkiv: Pravo, P. 629.
- [11] Alenin, Yu.P. (2023). *General requirements and grounds for conducting investigative (search) actions. Criminal process of Ukraine*. S. V. Kivalova, M. S. Tsutskiridze (Eds.). Odesa: Publishing house "Yurydyka".
- [12] Kotova, A.A., Azarov, Yu.I., & Shkelebey, V.A. (2014). *Institute of witnesses in criminal proceedings of Ukraine*. Kyiv: Publishing house "Dakor".
- [13] Decision of the EU in the case "Murtazaliev v. Russia" (December, 18, 2018). Retrieved from <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-murtazaliyeva-proti-rosi%D1%97-pres-reliz/>.
- [14] Kistiakovskiy, A.F., Baulin O.B., Karpov, N.S., & Radetskaya, V.Ya (2005). *General part of criminal proceedings*. Kyiv: Semenko Sergey Publishing House.
- [15] Vapniarchuk, V., Hryniuk, V., Drozdov, O., Bepalko, I., & Strashok, A. (2023). Witness Privileges as the Foundation of their Immunity in Criminal Proceedings. *Pakistan Journal of Criminology*, 15(03), 355-372. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/376143174_Vapniarchuk_V_Hryniuk_V_Drozdov_O_Bepalko_I_Strashok_A_Witness_Privileges_as_the_Foundation_of_their_Immunity_in_Criminal_Proceedings_Pakistan_Journal_of_Criminology_2023_Vol_15_No_03_P_355-372_Refer.
- [16] Vapniarchuk, V.V., Trofymenko, V.M., Shylo, O.G., & Maryniv, V.I. (2018). Standards of criminal procedure evidence. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 9(7), 2462-2470. Craiova, Romania. [https://doi.org/10.14505/jarle.v9.7\(37\).34](https://doi.org/10.14505/jarle.v9.7(37).34).
- [17] Drozdov, O., Hryniuk, V., Kovalchuk, S., Korytko, L., & Kret, G. (2021). The standard of proof "beyond a reasonable doubt" in criminal proceedings of Ukraine in the context of the ECHR case-law. *Amazonia Investiga*, 10(46), 281-289. <https://doi.org/10.34069/AI/2021.46.10.28>.
- [18] Strohovich, M. (1980). Section three. Ethical questions of the doctrine of evidence. In *Problems of judicial ethics*. Moscow: Nauka Publishing House,
- [19] Rahunov, R.D. (1955). Testimony in the Soviet criminal process. Moscow: Gosyurizdat.
- [20] Karneeva, L.M., Ratynov, A.R., & Stepychev, S.S. (1967). Chapter III. Testimony of witnesses and victims. In *The theory of evidence in the Soviet criminal process*. (pp. 71–187). Moscow: Legal Literature Publishing House.
- [21] Smyslov, V.I. (1973). *A witness in a Soviet criminal trial*. Moscow: Higher School.
- [22] Kalashnikova, N.I. (1966). *Guarantees of the rights of witnesses, experts, translators and witnesses in Soviet criminal proceedings*. Moscow.

- [23] Obolon District Court of Kyiv. (November 29, 2017). *Verdict in case No. 756/2548/16-k*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70570373>.
- [24] Lyubashiv District Court of the Odesa Region. (November 18, 2019). *Verdict*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85684472>.
- [25] Ternopil City District Court of Ternopil Region. (July 30, 2015). *Verdict in case No. 607/7267/15-k*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/47638659>.
- [26] Ternopil City District Court of Ternopil Region. (September 24, 2019). *Resolution in case No. 607/22096/19*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84726567>.
- [27] Kyiv-Svyatoshyn District Court of Kyiv Region. (May 17, 2024). *Resolution in case No. 369/1892/24*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119251412>.
- [28] Sosnivskiy District Court of Cherkasy. (April 1, 2024). *Ruling in case No. 712/3918/24*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118166455>.

В'ячеслав Віталійович Вапнярчук

доктор юридичних наук, професор
професор кафедри кримінального процесу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
61024, вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна
e-mail: 9642@ukr.net
ORCID 0000-0002-5831-1050

Євген Дмитрович Юр'єв

секретар судових засідань Орджонікідзевського районного суду м. Харкова
61007, проспект Архітектора Альошина, 7, Харків, Україна
e-mail: gekaznak200020626@gmail.com
ORCID 0009-0006-2149-5024

Viacheslav V. Vapniarchuk

Doctor of Law, Professor
Professor of the Department of Criminal Procedure
Yaroslav Mudryi National Law University
61024, 77, Pushkinska Str., Kharkiv, Ukraine
e-mail: 9642@ukr.net
ORCID 0000-0002-5831-1050

Yevgen D. Yuryev

Secretary of the Court Sessions of the Ordzhonikidzevskiy District Court of Kharkiv
61007, 7, Arkhitekтора Alyoshina Avenue, Kharkiv, Ukraine
e-mail: gekaznak200020626@gmail.com
ORCID 0009-0006-2149-5024

Рекомендоване цитування: Вапнярчук В. В., Юр'єв Є. Д. Інститут понять у кримінальному провадженні: аналіз окремих питань нормативного регламентування та правозастосовної практики. *Проблеми законності*. 2025. Вип. 168. С. 148–163. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.168.323021>.

Suggested Citation: Vapniarchuk, V.V., & Yuryev, Ye.D. (2025). The Institute of Witnesses in Criminal Proceedings: Analysis of Certain Issues of Normative Regulation and Law Enforcement *Practice. Problems of Legality*, 168, 148-163. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.168.323021>.

Статтю подано / Submitted: 30.01.2025

Доопрацьовано / Revised: 01.03.2025

Схвалено до друку / Accepted: 25.03.2025

Опубліковано / Published: 31.03.2025